

РОЗДІЛ I

СТРАТЕГІЯ ПОСТУПУ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 327(477)

A.I. Кудряченко

ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИМІРИ ПОСТУПУ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано геополітичні чинники поступу України, здобутки та невикористані можливості суспільно-політичного розвитку нашої держави за двадцять років незалежності. Автор висвітлює наслідки глобальної фінансово-економічної кризи 2008 року та її вплив на динаміку соціально-економічних процесів в Україні; пропонує напрями оптимізації суспільно-політичної модернізації України на сучасному етапі.

Ключові слова: геополітичні орієнтири, глобальні загрози, західний цивілізаційний простір, європейська інтеграція, суспільно-політична модернізація.

The article contains analysis of geopolitical factors of Ukrainian state progress, achievements and might-have-beens of our country's socio-political development during twenty years of independence. The author clarifies the consequences of global economic crisis of 2008 and its impact on the dynamics of social and economic processes in Ukraine; (s)he also suggests the ways of Ukraine's social and political modernization optimizing at present.

Keywords: geopolitical orientations, global threats, western civilization space, European integration, socio-political modernization.

Геополітичні засади розвитку сучасної України ґрунтуються на глибоких історичних коренях вітчизняної традиції розбудови власної державності. Драматична історія нашої країни відбиває особливості її історичного сходження і географічного розташування, вона також пов'язана з тривалою боротьбою за державний статус, утвердження свого суворенного становища в оточенні сусідів. Прагнення розв'язати геополітичні проблеми значною мірою відображені в українській історико-політичній думці, у працях вітчизняних мислителів, державних діячів як минулого, так і сучасності.

Як і для будь-якої іншої держави, для України важоме значення мали умови історичного розвитку, просторово-географічне розташування, відносини з сусідами та власні можливості у нарощуванні процесів державотворення, консолідації сил для сходження до незалежності. Об'єктивно вплив мали такі чинники: незавершеність процесів консолідації у період ще раннього середньовіччя, коли після монголо-татарської навали єдність етнічних українських земель була розірвана сусідніми країнами; затяжне багатовікове розчленування етнічної території з точки зору історичної перспективи спричиняло відповідно негативний вплив на ментальність і досягнення єдності населення різних регіонів України;

практика пошуків приязні сусідів, неодноразові наміри співіснувати з ними на рівноправних умовах чи навіть на умовах автономії або протекторату завершувалися, як правило, втратою незалежності [1].

Сутність проблеми геополітичних орієнтирів визначив понад півстоліття тому В. Старосольський: «У стари часи це набувало виразу конкретної форми: «Москва чи Варшава», як це існувало в XVI столітті. А зараз це вибір – «Схід чи Захід», з Москвою як синонімом Сходу, чи з Європою як із синонімом Заходу. Яка орієнтація переможе?».

Ще відвертіше і відчутно раніше з цього приводу висловився провідник української ідеї В. Липинський: «Віддлітися від Польщі, але так щоб не утопитися у російському морі, – ось проблема, остаточне вирішення якої Україні не вдалося знайти протягом тисячоліття».

Побутували балто-чорноморська та здебільшого чорноморська орієнтація. Перша вела свій початок від вісі «північ–південня», якої дотримувалися ще київські князі, зокрема Ярослав Мудрий, намагаючись побудувати свою державу «від моря до моря». Стосовно другої Ю. Липа вважав, що геополітичний напрям до Чорного моря був визначальним для України як за часів Литовсько-Руської держави, так і в подальші історичні періоди. I такі підходи мали свою аргументацію [2].

У сучасному геополітичному просторі наша країна, зважаючи на її геополітичні характеристики, стала помітним державним суб'єктом у світовій розстановці сил. З набуттям Україною суверенного статусу природно постало завдання інтеграції її до світової спільноти, входження до європейського простору. Як добре відомо фахівцям, за оцінками Світового банку на початку 1990-х років, потенційні геополітичні можливості розвитку України серед новопосталих незалежних держав оцінювалися як найвищі. Не стану наводити розлогі викладки складових геополітичної ваги, яка дісталася у спадок Україні від попередньої далеко не кращої історичної доби. I був це не лише воєнно-технічний потенціал, а й кадровий, науковий, економічний, ресурсний тощо [3].

Майже двадцять років суверенного поступу України внесли свої корективи як до завищених прагнень, так і невикористаних потенційних можливостей. Останні здебільшого так і залишилися потенційними. Не стану наводити вагомі аргументи й детальні пояснення причин, адже сталося так як є, як нам всім відомо. Висловлю лише таке твердження: певно, що в українській нації існує державотворча недовершеність, що справляє вплив на менталітет як політиків, так і пересічних громадян. Історичні уроки з проблем геополітичного сходження нашої держави ще не до кінця виведені, а тим більше не засвоєні. В цьому є якась історичний тягар. Вже більше десяти років на державному рівні проводяться широкомасштабні заходи, спрямовані на повномасштабну інтеграцію до Європейського Союзу. Стратегічне значення європейського курсу в зовнішній політиці України неодноразово підтверджувалося Президентом В.Ф. Януковичем, це положення набуло у 2010 р. законодавчого оформлення й ним керується український уряд у своїй

практичній діяльності [4]. Слід однозначно підкреслити, що реалізація цієї мети – це одночасно підтвердження нашої належності до європейського культурно-цивілізаційного простору. На даному шляху одним із основоположних завдань постає набуття більш однозначно визначених рис європейської цивілізаційної ідентичності України на даному етапі нашого поступу.

Сучасний аналіз реалізації прагнень інтегруватися у систему західного цивілізаційного простору доводить, що це виявилося непростим завданням як для правлячих верств, так і суспільства в цілому. Вітчизняний політикум та суспільство, як з'ясувалося нині, є не повністю готовими до практичної реалізації даного проекту. Рубіжним, якщо не кінцевим підсумком відповідного етапу, може вважатися офіційна відмова України від вступу до НАТО та внесення належних положень до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», які визначають український зовнішньополітичний курс на позаблоковий статус.

Загальновідомо, що в умовах значної активізації глобалізаційних процесів будь-яка країна не може існувати ізольовано від світового співтовариства. Особливо це стосується міжнародних економічних відносин, які є важливою передумовою для подальшого розвитку політичних, культурних та інших стосунків між країнами. Водночас, поряд з позитивними складовими розвитку, глобалізаційні процеси несуть і загрозу зовнішнього негативного впливу на внутрішньодержавний поступ будь-якої країни [5].

Так, остання світова фінансово-економічна криза, що почалася у високо розвинутих державах, не оминула й Україну, болісно зачепивши майже всі галузі економіки нашої держави, тисячі підприємств та мільйони громадян. В умовах, коли джерела швидкого зростання у докризові роки вичерпані, чи не єдиним засобом надання позитивної динаміки соціально-економічному розвитку України може стати проведення системних реформ, спрямованих як на підвищення конкурентоспроможності економіки нашої держави на світовому ринку, так і на формування сприятливого інвестиційного клімату.

В матеріалах, підготовлених та оприлюднених проектом «Doing Business» Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації наприкінці 2010 р., економічного рейтингу привабливості ведення бізнесу (дослідження охоплювало період з червня 2009 по травень 2010 року) Україна зайняла 145 місце із 183 країн світу. Основні регіональні конкуренти нашої держави на світових ринках посіли значно вищі місця: Російська Федерація – 123 місце, Республіка Молдова – 90, Польща – 70, Республіка Білорусь – 68, Румунія – 56, Угорська Республіка – 46, Словачка Республіка – 42 місце, Грузія посіла 12 місце [6].

Подібна негативна для України тенденція прослідовується й за результатами проведення інших досліджень, зокрема рейтингу, визначеного бельгійською компанією зі страхування ризиків міжнародної комерційної діяльності «Ducroire-Delcreted». Фахівці цієї компанії у вересні минулого

року віднесли Україну до числа держав з найвищим показником комерційного та найвищим показником середньо- та довгострокового політичного ризиків [7].

Вказане може свідчити, з одного боку, про нагальну необхідність завершення внутрішньодержавних реформ у нашій державі, зокрема економічної, податкової, митної та адміністративної, а з другого – про необхідність залучення й інших чинників по формуванню в Україні привабливого інвестиційного клімату на тлі міжнародних викликів.

В сучасних умовах надто важливо також враховувати глобальні загрози стійкому розвитку, які виокремлюють вітчизняні та зарубіжні дослідники. Спираючись на авторитетне бачення таких міжнародних організацій, як ООН, Всесвітня організація охорони здоров'я та інші, вітчизняні дослідники Інституту прикладного системного аналізу НАН України і МОН України в 2009 р. визначили ціле коло глобальних загроз стійкому розвитку [8]. Коротко вкажемо головні з них.

На *першому місці* загроза глобального зниження енергетичної безпеки. В першій половині ХХІ ст. одним із найгостріших викликів світу є стрімке зменшення запасів органічних видів палива, що добуваються із надр Землі, на тлі зростання їх споживання. Вже на початку 20-х років нинішнього століття баланс «виробництво – споживання» енергії, виробленої із нафти, змінить своє значення із позитивного на негативне. Analogічні процеси будуть мати місце для балансів «виробництво – споживання» енергії, виробленої із газу, на початку 30-х років, із урану-235 на початку 50-х років відповідно. (Це ще до аварії на АЕС в Японії 2011 р.) Людство не знайшло джерел енергії, які могли б повноцінно замінити органічні види палива і ядерну енергію. Тому енергетична безпека як окремо взятої країни, так і світу в цілому, буде знижуватися.

На *другому місці* загроза порушення балансу між біологічними можливостями Землі і потребами людства в біосфері в контексті демографічної структури планети. Якщо збережуться нинішні темпи приросту населення, а це 217 тис. осіб щоденно, то до 2050 р. населення нашої планети становитиме 9,75 млрд. чоловік. А це значно більше, ніж Земля зможе витримати, виходячи із наявних природних ресурсів.

На *третьому місці* визначена загроза зростання нерівності між людьми та державами планети. За даними Світового банку, в 1973 р. різниця прибутку, який отримують найбагатші й найбідніші країни світу, визначалася співвідношенням 44:1, а в 2009 р. відповідно – 72:1. Три найзаможніші підприємці Землі володіють капіталами, що перевищують статки 47 найбідніших країн світу, а 475 найзаможніших людей контролюють капітали половини людства. Блага цивілізації для мільйонів найбідніших людей залишаються недосяжними. Їх представники живуть менш ніж за 2 американські долари в день, 700 млн. із них проживають в Азії, 400 млн. – в Африці, 150 млн. – в Латинській Америці. Розрив між групами найбідніших людей Землі й найбагатших за рівнем життя протягом останніх двадцяти

років збільшився майже в десять раз. Таке становище доволі небезпечне з точки зору наростання кількості конфліктів у світі, зростання корупції, тероризму, трансграничної злочинності, високого дисбалансу в медичному забезпеченні людей тощо [8].

До числа інших і також не менш небезпечних загроз належать: розповсюдження глобальних хвороб (СПІД, рак, хвороби серця, а також туберкульоз, малярія), дитяча смертність, обмежений доступ до питної води, глобальне потепління, державна нестабільність, трансгранична корупція, тероризм, злочинність. З таким станом справ, за оцінкою експертів Пентагону США, вже через десятиріччя у людства зможуть виникнути реальні проблеми, що будуть пов'язані з катастрофічною нестачею води, енергії, продуктів харчування, а це в свою чергу спроможне викликати нові й доволі масштабні конфлікти на планеті [9].

Як же пов'язаний розвиток України останніх років з цими глобальними проблемами та викликами людству, із завданнями подолання світової фінансово-економічної кризи. Власне бачення подальшого поступу України Президентом нашої держави було чітко окреслено під час проведення 17 листопада минулого року одного з чергових засідань РНБО України. «На мое глибоке переконання, – заявив тоді В.Ф. Янукович, – ключовим сьогодні є: по-перше, успішне проведення реформ і модернізація країни; по-друге, ефективність самої влади як у внутрішній, так і в зовнішній політиці; по-третє, наявність у владі довгострокової стратегії розвитку держави, яку розуміє і поділяє суспільство; по-четверте, широка соціальна база державної політики, збереження стабільної суспільної підтримки дій влади; і по-п'яте – недопущення нових політичних криз та революцій» [10].

Все це свідчить про стійкі наміри влади довести до кінця проведення довгоочікуваних реформ та завершити процес соціально-економічної та політичної модернізації України з метою подальшого утвердження демократії, забезпечення основних прав та свобод людини, внутрішньополітичної стабілізації, підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку української економіки та забезпечення основних стандартів соціально-економічного розвитку країни.

З метою забезпечення ефективного використання інвестиційних ресурсів держави, сприяння залученню інвесторів до реалізації пріоритетних для держави проектів 8 вересня 2010 р. Президент України В.Ф. Янукович своїм Указом № 895/2010 «Про заходи щодо визначення і реалізації проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку» затвердив чотири основних пріоритетних напрями соціально-економічного та культурного розвитку України [11], а саме:

1. «Нова енергія» (проекти, що передбачають використання альтернативних джерел енергії або диверсифікацію постачання енергоносіїв в Україну).

2. «Нова якість життя» (проекти, спрямовані на розв'язання проблеми забезпечення громадян доступним житлом, створення умов для здобуття

громадянами якісної освіти, поліпшення медичного обслуговування, забезпечення безпечного для життя і здоров'я довкілля).

3. «Нова інфраструктура» (проекти, спрямовані на підвищення ефективності використання транзитного потенціалу України).

4. «Олімпійська надія – 2022» (проекти, спрямовані на підтримку олімпійського руху в Україні, розвитку масовості спорту і вищих досягнень).

Аналіз ситуації свідчить про те, що так звані світові виклики та загрози ХХІ ст., зокрема проблеми міжнародного тероризму, транскордонної організованої злочинності, конкуренції за природні ресурси, нерозповсюдження зброї масового ураження, зміни клімату на планеті тощо, які на даний час широко обговорюються на різноманітних міжнародних заходах, в тому числі й за участю українських експертів, ще не є для сучасної України першочерговими. Для нашої держави, на нашу думку, пріоритетом сьогодення повинно стати завершення процесу ефективної модернізації соціально-економічної сфери України – надійного підґрунтя для подальшого вигідного її позиціювання на міжнародній арені та експансії інтересів нашої держави за кордоном.

Питання науково-практичного осмислення та обґрунтування процесу проведення модернізації і реформування усіх складових функціонування Української Держави на сьогодні є надзвичайно актуальними та пріоритетними.

Прикладом успішного підходу до цих завдань може слугувати практика Туреччини, її модернізаційний курс. Наведу лише декілька красномовних фактів. Нині Туреччина посідає перше місце у світі по виробництву і експорту цементу і друге місце по експорту ювелірних виробів. Вельми обнадійливо тут є демографічна ситуація: середньостатистичний вік жителів країни становить 29 років, за прогнозами фахівців через 20–25 років населення цієї держави може скласти понад 100 млн. громадян. Економічні досягнення та соціальні зрушения у Туреччині є основою для набуття нею рис вагомого і впливового регіонального суб'єкта міжнародних відносин, з яким будуть рахуватися не лише в регіоні, а й у світі.

В контексті саме таких вимірів, за моєю оцінкою, слід сприймати та оцінювати програмний виступ Міністра закордонних справ України К.І. Грищенка. Виступаючи 20 березня 2011 р. перед іноземними дипломатами, які представляють свої уряди в нашій країні, він зазначив, що кардинальна «новація» політики України нині полягає у тому, що ми відмовляємося бути фігурою в чужій грі. Віднині Україна грає у свою гру». З усією повагою до З. Бжезінського, наголосив Грищенко, його теза про нашу державу як ключ до такого собі «імперського статусу» Росії за останні двадцять років не справдилася. Натомість, за справедливою оцінкою міністра, вона «зіграла з Україною злий жарт, завищуючи наші очікування щодо активності політики Заходу в українському напрямі» [12].

Даного підходу власного позиціонування вже нині дотримується Київ у відносинах і з ЄС, і з Росією. К.І. Грищенко зазначає: «Ми самостійно

спроможні вести переговори і з Росією, і з іншими державами Митного союзу. Україні цілком зручно вести переговори з ЄС, виходячи з тієї основної установки, яка закладена в законі про засади нашої внутрішньої та зовнішньої політики. Для нас європейська інтеграція є пріоритетом».

Зазначу, що у наш час, в ХХІ столітті надто важливо те, що немає потреби від когось закриватися, тим більше від сусідів. Проте пріоритетом та навіть спонукальним чинником, двигуном змін в Україні є і має бути європейська інтеграція. Для нашої країни не існує іншого шляху просування до європейських цінностей та досягнення відповідності критеріям вступу до Європейського Союзу, ніж іти шляхом послідовних та наполегливих кроків.

За визначенням К.І. Грищенка, такими кроками були: входження до Енергетичного співтовариства, схвалення Плану дій щодо запровадження безвізового режиму і його виконання, активізація переговорів щодо Угоди про асоціацію, включно з глибокою та всеосяжною зоною вільної торгівлі, поступове підтягування до європейських стандартів окремих галузей української економіки та рівня життя загалом. «Європейський Союз – наш майбутній дім, а Росія – його найважливіший сусід. Разом із цим сусідом слід бути у великий європейській сім'ї спільних цінностей» [12]. Саме таке бачення, за висловлюванням шефа української дипломатії, жодної суперечності тут немає. Слід наголосити, що без України нереально, взагалі неможливо вирішувати такі життєво важливі питання, як безпека, транзит, постачання продуктів продовольства тощо.

За визначенням головного дипломата України, вельми важливо знаходити в будь-якому куточку світу ресурси для внутрішнього економічного та соціального розвитку. Підкреслю, що це постає неодмінним імперативом ХХІ століття. Тому цілком слушним стала активізація діяльності України на китайському, турецькому, бразильському напрямах, на «нових ринках» і кардинальна зміна «підходу до тих країн, які були забуті або де історично ми взагалі не були присутні». За словами К.І. Грищенка, зовнішня політика, в тому числі її геополітична складова, має бути зосереджена на питаннях внутрішнього розвитку країни, що є основою всіх зовнішньополітичних концепцій та перетворень.

Такий підхід та визначення очільника зовнішньополітичного відомства досить чітко кореспондується з пересторогами В'ячеслава Казимировича Липинського – знаного громадського, політичного та державного діяча, ідеолога відродження української державної самостійності, визначного історика і публіциста ХХ століття. В. Липинський прозорливо застерігав, що «розмови про орієнтацію звільняють політиків на Україні від тяжкої внутрішньої, організаційної праці». Далі він, з огляду на тогочасне надзвичайно складне міжнародне становище України, вказував на першочерговість орієнтації не на сусідні держави, а на внутрішні задачі розбудови держави. Цілком актуально ззвучить його така настанова: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» [13]. Він з жалем зазначав, що

ніхто із сусідів України чи віддалених держав, на які орієнтувалися українські політики на початку ХХ століття, у створенні сильної і незалежної держави не зацікавлений. Проте наш людський потенціал, наявні природні та людські ресурси надихали В. Липинського на велику будівничу справу. Всі ці складові, а деякі ще в відчутно більших масштабах, має нині наша держава. То ж залучення всіх наявних складових, виважена і раціональна політика, дієві і результативні внутрішні реформи мають стати в нагоді для подальшого зміцнення України як міжнародного суб'єкта. Зміцнення цивілізаційних рис України як складової європейського культурно-цивілізаційного ареалу покликане прислужитися справі інтеграції до європейського простору.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кудряченко А.І. Геополітика / А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. – К., 2004. – С. 217.
2. Мадіссон В.В. Сучасна українська геополітика / В.В. Мадіссон, В.А. Шахов. – К. : Либіль, 2003. – С. 56–59.
3. Кудряченко А.І. Політична історія України ХХ століття / А.І. Кудряченко, Г.І. Калінічева, А.А. Костирия. – К., 2006. – С. 7–9.
4. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України» / Офіційний електронний портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2411-17>.
5. Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку : моногр. / керівник автор. кол. і наук. редактор А.І. Кудряченко. – К., 2010. – 405 с.
6. Economy Rankings: за даними проекту “Doing Business” // Офіційний електронний портал проекту “Doing Business”. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/rankings>.
7. Risk Assessment Ukraine by Ducroire/Delcredere SA.NV: за даними рейтингу компанії Ducroire/Delcredere // Офіційний електронний портал компанії Ducroire/Delcredere. – Режим доступу : <http://www.ducroiredelcredere.co.uk/WebDuk/WebSite.nsf/AllWeb/Ukraine?OpenDocument&Disp=1>.
8. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти / Міжнародна рада з науки ; Світовий центр даних «Геоінформатика та статій розвиток» ; Інститут прикладного системного аналізу НАН України та МОН України. – К., 2009. – С. 21–32.
9. Эксперты Пентагона: глобальное потепление погубит Землю // Мембрана. – Режим доступу : <http://www.mtmbraana.ru/frtitles/misinterpretation/2004/03/03182200.html>.
10. Під головуванням Президента України відбулося засідання РНБО: за даними Прес-служби Президента України // Офіційний електронний портал Президента України. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/18731.html>.
11. Про заходи щодо визначення і реалізації проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку. Указ Президента України від 8 вересня 2010 року № 895/2010 // Офіційний електронний портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=895%2F2010>.
12. Грищенко К.І. Україна грає свою гру / К.І. Грищенко // День. – 2011. – 22 берез.
13. Липинський В. Листи до братів – хліборобів. Твори. Архів. Студії / В. Липинський ; за заг. редакцією Я. Пеленського. – К. : Філадельфія, 1995. – С. 66–67.